

HECE

ISSN 1301-210X

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL:12 SAYI:133 OCAK 2008

KARAKTER ÂBİDESİ VE BİR ÇIĞLIK OLARAK
MEHMET ÂKİF
ÖZEL SAYISI

133

2. BASKI

Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Ersoy-3, Hasan Aycın/Çizgi-7

I. BÖLÜM: HAYATI, KİŞİLİĞİ, DÜŞÜNCE Sİ (8-261)

Orhan Okay/Mehmet Âkif'in Karakteri ve Sanatı-8 • Şerif Aktaş/Mehmet Âkif ve İnsan-25 • Âkif Emre/Bir İslâm Şairinin Gelecek Tasavvuru-38 • Abdurrahim Karadeniz/Mehmet Âkif'in Düşünsel Öncüleri ve Gelenek Algısı-46 • Mustafa Şahin/Mehmet Âkif /Muhammed İktâl Ümmet-i Muhammed'in Mahzun İktizleri-55 • Rasim Özdenören/Müslüman Bir Düşünür Olarak Mehmet Âkif'in Çelişkileri-70 • Kenan Çagan/Batıllaşma, İslâmcılık ve Mehmed Âkif-78 • Cemal Şakar/Mehmet Âkif: "Kucaklaşır Medeniyetle Din Tamâmiyle"-99 • Kadir Canatan/Mehmet Âkif'in "Şark" ve "Garp" İmgesi-104 • Mustafa Karal/ Âkif Kimlere Hayrandı Niçin?-113 • Işık Yanar/Yirminci Yüzyıl İslâm Düşüncesine Mehmet Âkif'in Katkıları-126 • Süleyman Uludağ/Seleflik-Süfîlik ve Âkif-136 • Vefa Taşdelen/Safahat'ın Eğitim İmalatları-149 • Ömer Aksay/Eskiz Defteri Mehmet Âkif Ersoy-154 • Büsra Miraç/Mehmet Âkif Ersoy Üzerine İki Bakış-164 • Mustafa Şerif Onaran/M. Âkif'in "Tefrika" Anlayışıyla Savaşımı ve "Sait Paşa İmamı" Şiiri Üzerine İki Yaklaşım-171 • Murat Erol/Sath-ı Vatan ya da Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri-179 • Kadir Can Dilber/Mehmet Âkif Ersoy'a Kanon Dışı Bakış-197 • Salih Nurdağ/Roman Kahramanı Olarak Mehmet Âkif-216 • Murat Yılmaz/Cuntadan Çanakakale'ye, İstiklâl Marşı'na Mehmet Âkif-226 • Fırdes Canbaz/Mehmet Âkif Ersoy ve Müslüman Kadını-230 • İbrahim Gürses/Psişik Süreçler Açısından Şair: Bir Yiğit Adam Âkif'i Anlama Girişimi-238 • Erdal Çakır/Tekirdağ Vatandır da Karpuz Kabuğu Vatan Değil midir?-242 • Gönül Utku/Nil'e Düşen İz-245 • Yücel Yiğit/Mehmet Âkif'in Balıkesir Hitabesi-249 • Yusuf Turan Günaydın/Sırat-ı Müstakim ve Sebülü'r-Reşad'da Mehmed Âkif'in Rolü ve İzleri-258

II. BÖLÜM: ÂKİF'İN ŞİİRİ (262-439)

Turan Karataş/Safahat: Her Yüzde, Yüz İstirap-262 • Ali Emre/Süleymaniye Kürsüsünde-271 • Ali K. Metin/Hakkın Sesleri: Siperden Yükselen Fevran-277 • Ali Aycıl/Dördüncü Kitap (Fatih Kürsüsünde) İçin Dolaylı Bir Şerh-286 • Selim Somuncu/Berlin'den Necid Çöllerine Doğudan ve Batıdan Haberdar Şiirler: Safahat'ın Beşinci Kitabı: Hâtıralar-293 • A. Ali Ural/6. Kitap: Asım ya da Asım Nerede?-310 • Özlem Fedai/İman Şövalyesi'nin Mağararasındaki Gölgele-314 • Ramazan Kaplan/İki Çanakakale Şiiri-323 • Dursun Ali Tökel/Mehmet Âkif'in Divan Şiirine Bakış-327 • Celâl Fedai/M odern Hayat Politikalarını ve Modern Şiir Poetikalarını Dışlayan Hayatîyetin 'Poetika'sı-339 • Köksal Alver/Mehmed Âkif Şiirinin Sosyo-Politik Üzerine-349 • Vefa Taşdelen/Safahat'ın Felsefî Yapısı-356 • Şaban Sağlık/Mehmet Âkif'in Şiirlerindeki Hikâye Unsurları-362 • İbrahim Demirci/Mehmet Âkif'in Türkçesi-395 • Ali Galip Yener/Mehmet Âkif Ersoy Şiirine Tanınar ve Karakoç'un Yaklaşım Farkları Üzerine Notlar-403 • Tülin Arseven/İki Arıza-408 • Ömer Erinc/Şafahat'ın Hasbahçesinde Korlan Ateş-419 • Rıza Bağcı/Edebiyat Teorileri Işığında Âkif'in Küfe Şiirinde Sosyal Eleştirisi-428 • İbrahim Eryiğit/Mehmet Âkif'in Şiirinde Ölüm Olgusu-435

III. BÖLÜM: ÂKİF'İN MEKTUPLARI (440-520)

Yusuf Turan Günaydın/Mehmed Âkif'in Mektupları-440 • I. Ailesine Yazdığı Mektuplar-443 • II. Eşref Edib'e/447 • III. Mâhir İz'e Yazdığı Mektuplar-453 • IV. Şerif Muhiiddin Targan'a Mektuplar-471 • V. Kuşçubaşı Eşref Sencer'e Yazdığı Mektuplar-475 • VI. Fuad Şemsi İnan'a Yazdığı Mektuplar-481 • VII. Rizeli Taşçioğlu Süleyman Efendi'ye Yazdığı Mektuplar-493 • VIII. Şefik Kolaylı'ya-495 • IX. Hacı Hafız Ömer Aköz'e-496 • X. Maliye Vekaleti Varidat-ı Umumiye Mümeyyizlerinden (...) Bey'e-497 • Mektuplardan Parçalar Hâfız Asım Şakir Gören'e-498 • Şerif Muhiiddin Targan'a-504 Prenses Emine Abbas Halim Hanımefendiye-505 • Mehmed Rasim ve Ahmed Naim Beylere-511 • Ömer Rıza Doğru'a-511 • Abdülillah Bey'e-512 • Gayret Gazetesine Bir Mektubu-514

IV. BÖLÜM: ANILARDA ÂKİF (521-575)

İbn-ül Emin Mahmud Kemal-521 • Üstâdın Orta ve Yüksek Tahşilleri-522 • Âkif'in Resmî Hayatı/523 • Âkif Vatanperverdi-523 • Âkif Kâmil Bir Mü'min İdi-525 • Ahlakı, Siyaseti-526 • Üstâdın Kıyafeti Nasıldı?-529 • Üstâdın Sportmenliği-529 • İlim ve Lisan Cebheli-531 • Fıkralar-Latifeler-532 • Şiir Cebhesi-534 • Şiiri Nasıl Yazardı?-536 • H a n g i Şairlerin Te'srine Udu? -537 • Millî İstiklâl Marşı Nasıl Yazıldı? Nasıl Kabul Edildi?-537 • Mehmed Âkif ve Müzik-541 • Şair Mehmet Âkif Bey'le Hâtıralar-543 • Âkif Bey'in Mısır'a Gidişi-543 • Kur'an Tercemesi-544 • (Mustafa Sabri Efendi'nin) Mehmed Âkif'le Görüşmeleri-545 • Mehmed Âkif'in Rahatsızlığı-546 • Kan Demir-Mehmed Âkif-548 • Mehmed kif'in Cenazesi İle İlgili Bir Hâtıra-550 • Safahat Şairini Oğlundan Dinleyiniz-553 • Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'le Beraber, Bir Yaylı Araba İle Yola Çıktık-553 • "Eskişehir'de Silâhli Kahramanlar Yolları Dolurmuştu"-556 • Âkif ve Sarhoş İki İtalyan Şoförü-559 • Âkif: En Ziyade Süis ve Modaya Düşkün Erkeklerle Çok Kızardı-560 • Âkif'in Hayatında Yegâne Görebildiği Toplu Para: 970 Lira İdi-562 • Anlaşıldı ki Mustafa Sagir, Bir Hain ve Casustu...-564 • Âkif, Gözyaşları İçinde Yazıyor-566 • Türk Neslinin Günden Güne Bozulduğunu Görmek Âkif'i Çok Üzüyordu-568 • Pek Sevdiği Ali Şükrü Bey'in Kayboluşu Babama Gözyaşları Dökülmüştü-569 • Gecenin İssizlığında Top Sesleri Ankara Sokaklarında Duyuluyordu-571 • Anem Gözyaşları İçinde Beni Hasretle Bağrına Basmıştı-572 • Veli Abal/Âkif'in Doktoru Mahmut Kopaner-573

V. BÖLÜM: MEHMET ÂKİF SORUŞTURMASI (576-626)

Cahit Tanyol/Mehmet Âkif ve İslâm Enternasyonalı-576 • Orhan Okay/Düşünce ve Edebiyat Dünyamızda Âkif İmajı-578 Atasoy Müftüoğlu/Sorumlu İmanın ve Sorumlu Vicdanın Sesi-580 • Abdullah Uçman/Mehmed Âkif Üzerine-582 • Doğan Hızlan/Mehmet Âkif Üzerine Tamamlanmayı Bekleyen Notlar 1585 • Ertuğrul Günay/Mehmet Âkif Ersoy İmgesi-590 • Recep Duymaz/İdealinden Kalkarak Estetiğini Kuran Sanatkâr-593 • Mustafa Kutlu/Âkif'in Gözleri-595 • M. Fatih Andı/Birkaç Çizgi ve Bir Âkif Portresi-597 • Arif Ay/Sesimi Duyan Yok mu?-599 • Osman Konuk/Gerçek Mehmet Âkif'i Resmî Mehmet Âkif'ten Kurtarmak-601 • Necati Mert/Âkif Bahçesi-603 • Ali Çolak/Bir Mehmet Âkif Fotoğrafında Okuduklarımız-605 • Hicabi Kırılangoç/Şair Mehmed Âkif-607 • Gürsel Aytac/Mehmet Âkif Üzerine-609 • Ahmet Ada/Mehmet Âkif İçin Birkaç Not-610 • Veysel Çolak/Amaç İçin Bir Hayat-611 • Hilmi Uçan/Gurbet, Hüzün, Para ya da Mehmet Âkif Ersoy-613 • Hüseyin Atlansoy/Âkif: Kalbimizin Yalnızlığı-616 • Sabahattin Çagın/Âkif'in Kişiliğine Dair-617 • Süreyya Berfe/Âkif'ten Öğreneceğimiz Var-620 • Mehmet Âkif Soruşturmasına Ek: Burhan Toprak-621 • Burhan Belge-622 • Orhan Seyfi-623 • Yusuf Ziya-624 • Nurullah Ataç-625 • Adısı-626

VI. BÖLÜM: ALBÜM (627-658)

VII. BÖLÜM: KAYNAKÇA (659-752)

Yusuf Turan Günaydın/Mehmed Âkif Ersoy Kaynakçası (1911-2007)-659 • A. Yazılar-665 • A. 1. Yazı Dizileri-722 • A. 2. Haber Yazıları-723 • B. Kitaplar-725 • C. Kitaplarda Bölümler-732 • D. Sempozyum, Armağan ve Anma Kitapları-740 • E. Antolojiler, Edebiyat Tarihleri, Yazar Süzlekleri, Yıllık, Dizin ve Ansiklopediler-740 • F. Özel Sayılar/744 • G. Dosyalar-744 • H. Rôportaj, Anket, Açıkoturum ve Soruşturmalar-745 • İ. Tezler-746 • J. Safahat'ın Çeşitli Baskıları-750 • K. Âkif'in Tercümeleeri-751 • L. Diğer Dillerdeki Kitaplar-751 • M. İnternet Siteleri-751

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ
ISSN 1301-210X

YIL: 12 SAYI: 133

I. Basım: OCAK 2008

II. Basım: NİSAN 2008

(Her ayın birinde yayımlanır.)

Yayın Türü: Yerel Süreli

Hece Yayıncılık Ltd.Şti. Adına
Sahibi: Ö. Faruk Ergezen

Yazı İşleri Müdürü: İbrahim Çelik

Yayın Yönetmeni: Hüseyin Su

Yönetim Yeri
Konur Sk. No: 39/1
Kızılay/Ankara

Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/Ankara

Tel: (312) 419 69 13 Fax: (312) 419 69 14

İnternet Adresi: www.hece.com.tr
e-mail: hecedergi@yahoo.com
hece@hece.com.tr

Dizgi-Düzeltili: Hece

Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Kapak: Sarakusta web: sarakusta.com

Baskı: Öncü Basımevi Tel: 384 31 20
K. Karabekir Cad. Ali Kabakçı İş Hanı No: 85/2
İskitler/ANKARA

2008 Yılı Abone Bedeli:

Yıllık: 90 YTL.

Kurumlar İçin: 200 YTL.

Yurt Dışı: 150 Euro

Posta Çeki: 149582

Hece Basın Yayın Ltd.Şti.

Gelen yazılar yayınlansa da yayımlanmasa da geri
verilmez. İlkelerimize uymayan ilânlar alınmaz.

I. Baskı Tarihi: 31.12.2007

II. Baskı Tarihi: 30.04.2008

Karakter Âbidesi ve Bir Çılgılık Olarak MEHMET ÂKİF ERSOY

*“Hiçbir kapı,
altından geçerken Âkif’i
eğilmeye mecbur edemedi.”*

M. C. Kuntay

Mehmet Âkif’in şahsiyetine yakışır bir biçimde kendi şiirleri için ifade ettiği; “Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri” tanımlamasındaki, *samimiyet hüneri*, onun hayatı için de rahatlıkla okunabilir ve doğrusu çok da açıklayıcı olur. Bu samimiyet hüneriyedir ki almış üç yıllık hayatı, bütünüyle adanmış bir hayatın en güzel örneğidir. Kendisini ve ülkesini tanıdığı günden itibaren her zaman toplumu düşündüğünü hiçbir sanatçı kompleksine kapılmadan açıkça belirtir. Onu yücelten, ayağının altındaki kaidelerden birisi, belki de en önemlisi bu yalın hâli ve hasbiliğidir. Uğruna bütün bir hayatını adadığı idealinin dışında, hayatının hiçbir alanında, sanatında; sanat, bilim, siyaset çevrelerinden edindiği dostlarıyla ilişkilerinde, çalıştığı kurumlarda ve yaptığı bütün işlerde, kişisel hiçbir hesabının olmadığına neredeyse bütün arkadaşları ve yakınları tanıklık eder. Böylesine bir kazanım, her insanın hayatının sonunda kolay kolay elde edebileceği ve ardından da insanların buna tanıklık yapabileceği bir şey olmasa gerek. Hele bir de Mehmet Âkif’in içinde yaşadığı; yalanla hakikatin, doğruyla yanlışın, güzelle çirkinin, iyiyle kötünün birbirine karıştığı, bütün bunları birbirinden ayıran ezeli çizginin ortadan kalktığı, izlerinden, sözlerinden, gözlerinden ve yüzlerinden insanla diğer yaratıkları birbirinden ayırmanın pek de kolay olmadığı, hatta bu durumun insanlara itibar sağladığı toplumsal bir fırtınanın acımasızca ortalığı kasıp kavurduğu tarihsel dönemi düşününce; onun ilkeli, erdemli, baştan sona tutarlı ve adanmış hayatı, bugün daha çok büyüyor ve daha çok önem kazanıyor: İmrenilesi bir hayat ve imrenilesi, örnek alınası bir âbide kişilikle karşı karşıya olduğumuzu hatırlatıyor bize. Önümüzde, üzerinde yalnızca gökyüzü olan ve “hiçbir kapımın, altından geçerken eğemediği başım” görüyoruz Âkif’in. Onun bu hayatını ve kişiliğini oluşturan tarihsel, toplumsal, siyasal, ailevi, dinî, kültür ve eğitim koşulları, sağlıklı ve yerli yerinde değerlendirildiğinde hem Mehmet Âkif hem de onun amacı uğrunda kazandığı başarılar ve uğradığı yenilgiler çok daha iyi anlaşılacaktır; geleceğimizi ışıyacaktır.

Mehmet Âkif; hayatı, inançları ve donanımları, hatta idealleri itibariyle tam bir İmparatorluk insanıdır. Her zaman karşı olduğu, yönetimini, politikalarını her zaman eleştirdiği Abdülhamit’in saltanatı döneminde doğmuş, çocukluk ve gençlik dönemi, İmparatorluğun çalkantıları içinde geçmiş ama o, hiçbir zaman düşünce ve inanç dengesini yitmemiş; karşı olduğu Padişahın İslâm birliği idealine kendisi de sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Hak ve adalet ilkelere göre eleştirdiği, isyan ettiği Abdülhamit karşısında, zaman zaman İttihatçıların, Batıcıların, Türkçülerin düzleminden konuşması, onlar gibi düşündüğü, onlarla ideal birliği içinde olduğu, onlarla birlikte hareket ettiği anlamına gelmez elbette. Kazandığında da kaybettğinde de hayatının hemen her döneminde; köşklerde paşa çocuklarına dersler verirken, sarayla arasındaki mesafeyi ayarlarken, ülkenin topyekûn kendisini savunduğu o zor günlerin tozu dumanı içinde isabetli bir seçim yapabilmenin zorluğunu ferasetle aşarak bütün varlığıyla bu savaşa katılırken, Birinci Mecliste milletvekiliyken, daha sonra bir bir devrimlerin gerçekleşmeye başladığı, yeni devletin uygarlık istikametinin belirginleştiği günlerde uğru-

na mücadele ettiği ideallerinden uzak düştüğünde ve ondan sonra da yalnızlığının, suskunluğunun koyulaşarak sürdüğü ölümüne kadarki hayatı boyunca bu ince çizgiyi dikkatle ve ilkelerinden ödün vermeden korumuştur. Feraset sahibi, karakter âbidesi bir insanın, en karmaşık zamanlarda bile nasıl istikametini yitirmediğini görürüz onun hayatında ve tavırlarında. Tarihsel ve toplumsal koşulların, sahih bir seciyeye sahip olan insanları nasıl yoğurduğunu, biçimlendirdiğini ve pişirdiğini de görürüz elbette. Tarihsel ve toplumsal koşullar, insanın mayasında varolan bütün erdemlerin ve erdemsizliklerin birer karaktere bürünmesini, tecessüm etmesini sağlar; kahramanların da hainlerin de kendilerini gerçekleştirebilmeleri için önünü açar. Mehmet Âkif de işte bu tarihsel ve toplumsal koşulların içinden kire, pasa, yalana dolana, çıkara tevessül etmeden geçerek bir karakter âbidesi ve bir kılavuz insan olarak dünden bugüne ve elbette yarınlarımıza ulaşmayı ve yaşamayı başarmıştır. İnsanlık değerlerini ve duyarlıklarını yaşamak ve tarih boyunca da yaşanılır kılabilmek için fitratın dokusunu, kuşaktan kuşağa taşınacak bir emanet bilip onu dünyevî, gelip geçici hiçbir şey karşılığında değişmeden, bozmadan taşıyacak insanlar vardır her zaman. Mehmet Âkif de yakın tarihimizde hayatına, eylemlerine ve eserlerine tanık olduğumuz bu anıt ve öncü insanlardan biridir. İnsanlık, bunları hatırladıkça, bunların eserlerine, izlerine baktıkça ürperir, hatırlar, kendisine gelir, geleceğe doğru yönünü belirler. Onlar, dönemlerinin dili ve anlamlarıdır. Mehmet Âkif'in de yıkılan, dağılan, parça parça küçülen, her gün Padişahlardan birinin tahttan inip diğerinin tahta çıktığı ama dengenin bir türlü yeniden kurulamadığı bir İmparatorluğun dili ve anlamı olarak kendisini kurduğunu görürüz. Bu kuruluş, misyonuna uygun bir zaman ve mekânda toprağa düşer: "İmparatorluğun gözbebeği İstanbul'un kalp noktasında bir çocuk doğar: Mehmet Âkif! Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğum yeri Fatih! Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının sentezi bir çocuk. Çağ güç, çetin bir çağ, bir batış çağıdır. Anne çizgisi duyarlığı, sağduyuyu, kendini bir ülkeye adanışı, şairliği getirecek; baba çizgisi ataklığı, savaşkanlığı, yılmaz ve her vuruşmada daha da çelikleşen bir savaş adamını, gözüpekliliği, korkusuzluğu, ürkmeliği, dönmezliği, sürekli olarak umutsuzluğa düşülmemeyi getirecektir." (S. Karakoç) Mehmet Âkif, zamanın ve mekânın kendisine armağan olarak sunduğu işte bu varoluş mirasına hayatının sonuna kadar sahip çıkmış ve gereği gibi de değerlendirmiştir. Bütün bu kader armağanının açılımlarını onun karakterinde ve şiirlerinde görürüz.

Mehmet Âkif adı söz konusu olduğunda, onun hayatı, karakteri, düşünceleri ve sanatı birlikte düşünülür ve değerlendirilir: Bir mücadele insanı, idealist, şair ve âlimdir. Varlıkta da yoklukta da her zaman onurlu, dik duran bir insan. Tok sözlü; hiçbir koşulda ve hiç kimse karşısında sözünü esirgemeyen, 'sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek' diyecek kadar doğrudan yana bir insan. Yanlışlık, haksızlık ve zulüm karşısında öfkeli; yerinde yumuşak kalpli, mütevazı, dikkatli, rikkatli; ilim sahibi olduğu kadar hilm sahibi de. Kahraman edâli, vakarlı, minnetsiz, doymun bir insan; açlığandan da tokluğundan da söz etmez kolay kolay. Her büyük adam gibi o da yalnız; yalnızlığı sevip sevmediğini bilmiyoruz, belki de ilkeleri ve toplumsal, tarihsel koşullar onu ve onun gibileri yalnızlığa mecbur ediyor; ama o, bu yalnızlığa sabretmesini, yalnızlıkta çoğalmasını, bilenmesini başarıyor: "Zamanında hakkıyla anlaşılmayan yalnız biri var ki bugün kalplerin sultanıdır. Bütün varlığını şiirle dile getiren Âkif, bizi bu dünyada iken büyük mahkemenin huzuruna yükselten mürşittir; büyük kurtarıcımızdır. Hattab'ın oğlu Ömer'in XX. asırda yaşayan müridi, onun gibi haşin mizaçlı, sert yürüyüslü, zulme tahammülsüz, riya karşısında şiddet taşıyan bir iman ve isyan heykelidir. Onun yedi ciltlik *Safahatı*, bir volkanı andıran iç hayatının macerasıdır; ruh dünyasının, ce-

maatin acılarından başlayıp ilâhi denemede nihayetlenen dramıdır; bir kelime ile bir büyük ruhun romanıdır.” (N. Topçu) Düşük seciyeli insanların itibar ettiği, ardından koştuğu, değer bildikleri yalancı, parlayan, sahte hiçbir şeye değer vermez; göz alıcı, gönül çelici parıltıların değil ardından koşmak, onlara doğru bir adım bile atmaz; dünyaya karşı son derece müstağnidir. Kendisi birilerine giderken çıkar gözetmez, kendisine birileri gelirken de çıkar gözetilmesini istemez; eğer böyle bir imayı bile sezmişse artık ona yaklaşmanın imkânı yoktur. Dostuna da düşmanına da güven veren bir insandır; kendisiyle ilişki kurmak, dost olmak isteyen her insanın da ilk önce güven vermesini ister. Devlet kapısından mümkün olduğunca uzak durmuştur; ikbal kaygısıyla hiçbir mevki ve makam ardından koştuğuna tanık olan yoktur. Camilerde kürsiye çıktığını herkes bilir ama devletlinin gözüne girmek için sahneye çıktığını gören yoktur. Birinci Meclisteki milletvekilliği döneminde, neredeyse söz aldığı bile vaki değildir. Hemen hemen her zaman suskun bir insandır; iyi bildiği, gerekli olduğuna inandığı zaman konuşur; onun suskunluğu, karşısındaki insanlara da hiza, mesafe alma duygusu verir; bu hâlini de dile getirirken şöyle der: “Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!” Konuşan muhatabını da karşısındaki çocuk bile olsa hiçbir zaman kulak ucuyla dinlemez; dinleyemeyeceği bir yerdeyse eğer konuşturmaz; “İyi dinlemek isterim.” der.

Mehmet Âkif’in karakteristik özelliklerini, onu yakından tanıyan hemen herkes, onu yüzünden, gözlerinden okuduğunu söylemiştir; sîması, seciyesini yansıtan bir insandır. Onun fotoğraflarından hareket ederek yazılmış yazılar da çoktur: “Bitmiyor gibi bir geniş alın; güldükçe görünen sınıksız, beyaz iki sıra diş; içinde ateş yanıyor gibi iki göz.” (M. Cemal); “Onun ruhunun, bedeni ile çehresine akseden manasını vasıflandırmak isterken şu portreyi çizmemiz lazım geliyor: Vakâr dolu bir alın, hayâ dolu bir çehre; şiddet dolu bir bakış, iman dolu bir sine.” (N. Topçu); “Âkif, hayatımın otuz üç senesidir. Bu otuz üç senede o, bir tek defa bayağı olmadı. Onun iç yüzüne baktığım vakit gök yüzüne, denize bakar gibi ferahlardım. Sonra onun altmış üç senelik hayatını öğrendim; bu ne berrak altmış üç senedir, siyah ve pis tek bir dakikası yoktur.” (M. Cemal) Topluluk içinde oturup kalkarken, konuşurken birlikte olduğu insanların kendisine ihtiramla davranmalarına fırsat vermeyecek şekilde bir ‘tedricsiz’ davranış ve konuşma üslûbu vardır. Onu tanımayan ve bu üslûbunun inceliklerini bilmeyen birisi, sözünün ve davranışlarının önemini fark edemeyebilir. Aşırılığa varan ihtiram ve saygı karşısında her zaman dilinin ve davranışlarının dolastığını söyler dostları; o gür sesli, çağlayan şiirin şairi, Mehmet Âkif’tir işte.

İlgilendiği hemen her konuyu; dilden siyasete, dinden edebiyata, yüzmeden uzun atlama ve ata binmeye kadar çok iyi bilir: Şiirden romana Türk ve dünya edebiyatını ayrıntısına varıncaya kadar bilir; Fransızca’yı, Arapça’yı ve Farsça’yı, bu dillerde yazılmış romanları ve şiirleri okuyup eleştirecek kadar iyi bilir. “Almanya ve Necid seyahatleriyle Batrı ve Doğu daha iyi tanır.” (S. Karakoç) Divan şairlerini, Hayyam’ı eleştirir, Dumas Fils’i karşılaştırır: “Bu ikisini hep yan yana düşünürüm, der. Sadi’nin küçük hikâyeleri beni saatlerce düşündürür. Dumas Fils’in bir mukaddimesini okuduktan sonra Sadi’deki sanat sırrını anladım: Demek ki büyük hikmetler söylemek için uzun vakıalar yazmaya lüzum yok. Hani her gün görülen şeyler var, hani hiç dikkat etmeyiz, bunlardan öyle nâmütenahi mevzular çıkar ki...” Doğu ve Batı edebiyatının hemen hemen bütün önemli yazarlarını ve klâsik eserlerini okumuştur; söz konusu olduğunda eleştiriler ve karşılaştırmalar yapar onlar arasında. “Çatalca’da güreşen, Veli Efendi çayırında atlayan, deniz yarışlarında birinci gelen insan”dır Mehmet Âkif. Toplumsal, siyasal konulara, gazetelerdeki tartışmaların ve ulemanın gündemine de hiç yabancı değildir. Şiirleriyle katılır ve bütün bu konularda görüş bildirir. Âkif’in gö-

zünde ve gönünde İslâm dünyasının bir yoksulu bütün yoksulları, bir çaresizi bütün çaresizleri, bir zalimi de bütün zalimleridir; ümmetin, insanlığın acısını yüreğinde hisseder o.

İlkeli, inançlı ve kendi kişiliğinin sınırlarını koruyan bir insandır; herkesten de sınırlarını bilmesini ve korumasını bekler. Onu seven çoğu insan, onun bu ilkeli, inançlı ve ahlâkî hassasiyetlerine son derece sadık hayatının sınırlarından içeri girince rahatsız olur, sıkılır, onun yaşayışına tahammül edemez; âdeta onun gözlerindeki, yüreğindeki ateşle yanar. İçtenliği, gerçekliği çoğu dostlarına itici ve sıkıcı gelmeye başlar; ne ki onda kusur arayanlar, yine onun erdemlerini sayıp dökmeye başlar... Gerek çağdaşı, gerekse kendinden önce yaşamış hiçbir insana karşı kadirbilmezlik etmez; kime ne borçluysa açık açık söyler; “Ben de Muallim Naci’den çıktım.” der. Tanıyanlar onu; “çok şahsî, çok kendi” bulurlar: Nev-i şahsına münhasır bir insandır.

İslâm coğrafyasının hemen her tarafından ilim ve sanat adamlarıyla diyalog hâlidir; düşünsel ve siyasal gelişmeleri izler. Siyasî olarak İslâm düşüncesi, Afganî, Abduh, Reşid Rıza, İkbâl gibi modern yönelimleri izler; Âkif’in İslâmcılığına yapılan vurgunun izlerini burarlarda aramak gerekir. Tasavvufî düşünce geleneğinden çok selefi düşünüşe yakın durur. Siyasal konjunktüre denk düşen, kendi belirlediği özel bir tüzükle ve mesafeli de olsa İttihatçılarla bir ilişkisi olmuştur. Amacı; İslâm birliği için ümmet bağlamında topyekûn antiemperyalist siyasal bir mücadeledir. Bu amacının karşısındaki engelleri de bellidir: Batıcılık, din düşmanlığı ve ayrılıkçı ırkçılık. Âkif’in İslâm birliği idealinin, siyasal düşüncelerinin ve sanat, edebiyat anlayışının kaynağı, İslâm coğrafyasının toplumsal, inanç ve kültür yapısı; bizzat kendi toprağıdır. Bu toprağın yeşermesini, Ankara’da da bekledi Mehmet Âkif. Tacettin Dergâhı’ndaki çalışmaları, yazıları, şiirleri ve İstiklâl Marşı, bütünüyle bu umudu besler. Milletvekilliği ve ondan sonra devam eden süreçteki toplumsal, siyasal gelişmelerle bu umudunu yitiren Mehmet Âkif, hem ruhen hem de fizik olarak fiilen, ölüncüye kadar *sürgünde* yaşadı.

Öldüğünde, marşını yazdığı devlet, şairin cenazesine sahip çıkmadı, hatta bu ölümden bir haber değeri bile görülmemiş olmalı ki halka duyurulmak istenmemiştir. Ama Âkif’in destanını yazdığı millet, bu ölümün acısını ânında yüreğinde hissetmiş ve ona sahip çıkmıştır. O zamandan beri her geçen gün, Âkif’in temsil ettiği karakterin ve bir çığlık olarak dünden yarına yankılanacak olan sesinin anlamı ve önemi biraz daha iyi anlaşılıyor.

* * *

Türk edebiyatının ve düşüncesinin yönelimlerini belirleyen kişilerle ilgili özel sayılarımızın sekizincisi, “*Karakter Âbidesi ve Bir Çılgık Olarak Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı*” adıyla şairin adına ve mirasına yakışır bir sayı oldu. Böylece *Hece* dergisinin 133. sayısı, aynı zamanda özel sayılarımızın da on beşincisi olarak yayımlanmış oldu. On ikinci yılıma bu özel sayımızla başlamış olduk. 2008 Haziran’ında bir de tematik özel sayımız olacak. *Hece* ve *Heceöykü* dergilerinin her ay yayımlanacak sayıları dosyalarla sürececek. Bu sayımızın da kayanakçasını büyük bir özveriyle hazırlayan ve Âkif’in bugüne kadar dergilerde yayımlanmış mektuplarını derleyip düzenleyen Yusuf Turan Günaydın’a, mektupları şairin elyazısından günümüz yazısına aktaran Uğur Derman, İsmail Kara, Dünder Akünel, Sami Önal ve Alim Kahraman’a, *Mehmet Âkif Külliyyatı*’nı büyük bir emekle hazırlayan İsmail Hakkı Şengüler’e ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Yeni sayılarımızda buluşmak dileğiyle.

HASAN AYCIN

ÇİZGİ

ORHAN OKAY

MEHMET ÂKİF'İN KARAKTERİ VE SANATI*

Edebiyat tarihlerinde pek az sanatkârın eseri ve fikirleri ile şahsiyeti arasındaki benzerlik, hatta ayniyet, Mehmed Âkif'in kadar olabilmıştır. *Yalnız edebiyatçıların değil, birçok ahlâkçıların bile hayatları "hocanın dediklerini yap da, yaptıklarını yapma" meselesini doğrulayan örneklerle doludur. Bir şâir olduğu kadar, hatta şâirliğinden daha çok bir idealist olan Mehmed Âkif, bu kaidenin çok nâdir istisnâlarından biridir.*

Mehmed Âkif hakkında yazılmış biyografiler; yakınlarının ve hasımlarının yazıları; ona şâirdir – değildir diyenler; gericidir – değildir hükmünü verenler; değişmeyen, ortak bir noktada birleşirler: Âkif, hayatı boyunca, belli ahlâkî prensiplerle yaşamış bir karakter adamıdır. Dostları arasında her zaman dürüst ve sözüne güvenilir bir insan olarak kalmıştır. Bütün *Safahat*'ında, nesir yazılarında ve vaazlarında ortaya koyduğu İslâmî prensiplere, hususî hayatında da son derece bağlı kalmıştır.

Âkif'in vefâlı, verdiği sözünü yerine getirir, söz verdiği saatte yerinde bulunmayı alışkanlık hâline getirmiş bir insan olması, bu prensiplere sâdik olmayan yakınları için çabuk gücenen, kırıcı, hatta sert mizaçlı bir insan intibâ vermiştir. Onunla ilgili hâtıralarını yazan dostları, bu gibi durumlarda uzun süren dargınlarından, gazabından, hiddetinden bahsederler. Bu taviz kabul etmediği prensiplerinin dışında hoş sohbet, yakınlarıyla şakalaşmayı seven, musikiden, nezih eğlenceden hoşlanan bir insandır. İslâm'ın rûhuna son derece bağlı olan Mehmed Âkif'in, kendini gece gündüz içkiye kaptıran Neyzen Tevfik'le arkadaşlığı, onun sanatına hayranlığı çok dikkat çekicidir. Birçoklarının dilinde müstehzi, kalenderce hatta Bektaşîce karşılanabilecek ifadeler, Âkif'in mısraları arasında sevimli ve mûnis birer karakter kazanır. Bir defa Âkif'in mü'minliğine, İslâm idealine samimiyetle bağlılığına inandıktan, karar verdikten sonra onda hem hayatına, hem eserine hâkim olan bu üslûp tarzına dervişâne bir nükte gözüyle bakmamak mümkün değildir. Bir nükte ki, arkasında Âkif'in cemiyet meseleleri karşısında ıstırabı hissedilir. O hâlde bu *kara mizah*, bu zehirli gülüş belki de ele aldığı konunun trajik yükünü biraz hafifletmek içindi. Aşağıdaki mısralarda, Âkif'in kendisinin de mensubu bulunduğu dinî cemaatin yöneticileri hakkında bu çeşit bir ironi görülmektedir.

*Hele ilmiye bayağdan da aşığ' bir turşu!
Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ummî koğuşu.
Ana karnından icâzetlidir, ecdâda çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kadîasker!*

Genel olarak vaizler hakkında:

*Zamanıdır oturup, şimdi herze dinlemenin;
O yâve-gûları hâlâ, adam deyin beğenin!
Sarıklı milletidir milletin başında belâ...*

Kader melesini ters anlayanlar için:

*Sonunda bir de «tevekkül» sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!*

.....

*Hudâ' yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da «tevekkül» diyor bu cür'ete hâ?*

Âkif'in bu sözlerinde olduğu kadar, hayatında da prensibi, hiçbir insanı, hiçbir topluluğu körü körüne tutmamaktır. Bu bakımdan, onun hiçbir şâire nasîp olmayacak derecede milletimizin gönlünde yer almasını, yalnız İslâm idealinin şâiri olmasında değil, bu idealinde samimi de olmasında aramalıdır. Bu bakımdan,

İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim,

mısraı onun gerçekçiliğini gösterdiği gibi, *Safahat'*ı hakkında söylediği:

Bir yağın söz ki samimiyeti ancak hüneri

mısraı da yaşayışı ile sözleri arasındaki uyumu ifade eder. Âkif'in büyük kitlelere hitap edebilmesindeki başarısını, milletimizin hemen her nesince sevilmesinin sebebi- ni bu samimiyetinde aramak lâzımdır.

* * *

Mehmed Âkif'in yetiştiği, bilhassa ilk şiir kitabı olan *Birinci Safahat'*ı yayınladığı devir, istisnasız hemen her aydının cemiyet meseleleriyle, dolayısıyla politika ile az veya çok ilgilendiği bir devirdir. 1908 Meşrutiyet hareketinden önce hiçbir zaman toplumumuz ve insanımız siyâsetle bu tarihten sonraki kadar meşgul olmuş, politika ile bu kadar iç içe geçmiş değildir.

Âkif, cemiyetimizin bu burhanlı çağının istisnâsı değildir. *Sanatı* bahsinde görüleceği gibi gençlik yıllarında daha çok Ziya Paşa, Muallim Naci, Abdülhak Hâmid tarzı bir şiir tutturduğunu hatta kısmen Servet-i Fünûn şiir telâkkisine bağlandığını bildiğimiz Âkif, “*Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim*” diyerek, şiirini bir fikrin hizmetine vermiştir. Muhtemelen 1900'lü yılların başlarında verdiği bu karar, onun daha çok bağımsız, zaman zaman da siyasî, askerî, dinî maksatlı grup teşekküllerle çalışmasına yol açmıştır. Ancak bu çeşit çalışmalarında, bağlı olduğu grubun partizan ve militan bir üyesi olmamış, hele şahsî menfaati için karakterinden, idealinden, prensiplerinden hiç taviz vermemiştir. Bu sebeple, karakteri hakkında söylediğimiz, günlük yaşayışındaki nispeten şakacı ve müsamahalı tavrını siyasî faaliyetlerinde görmek mümkün değildir.

Denilebilir ki bu sert mizaçlı adam şahsına yapılanları affetmiş, fakat siyaset yoluyla milletine yapılanlara, “*hak nâmına haksızlığa*” tahammül edememiştir.

Mehmed Âkif’in siyasî şahsiyetinin belirlenmesinde, saraya karşı takındığı tavrın mühim rolü vardır. Onun, Meşrutiyet’ten sonra bazı manzumelerinde görülen Abdülhamid aleyhindeki sözlerini, devre yaygın, sâri bir hastalık yahut moda olan diğer Abdülhamid hicivleri ve hakaretleriyle karıştırmamalıdır. Hal’edilmiş padişah hakkında, bilhassa 1909’dan sonra, sert, ölçüsüz ve haksız tenkitlerde, iftiralarda bulunan pek çok şâirin, bu tarihten önce II. Abdülhamid’in şahsı için aynı ölçüsüzlükle yüz suyu döken methiyeleri, kasideleri bilinmektedir. Mehmed Âkif’in *Safaha*’tan önce yazdığı, neşredilmiş veya yakınları elinde kalmış şiirlerinden bildiklerimiz arasında devrin padişahını öven tek bir kaside, bir manzume, hatta tek bir mısraı bile mevcut değildir.

Âkif’in saraya karşı, önce mehdiye yazmamak suretiyle pasif, daha sonra birtakım tenkitlerde bulunmak suretiyle aktif direniş tavrı, hem hayatını idare eden prensiplerinden, hem de mizacından kaynaklanmaktadır. Kendisini yakından tanımayanların tabasbustan, dalkavukluktan ve riyadan uzak, hürriyete âşık, mert ve vefalı, haksızlığa karşı tahammülsüz bir karakter olarak gösterdikleri Âkif’ten, yaşayan devlet adamlarına mehdiye yazması beklenemezdi. Bâhusus aydınlar üzerinde sıkıntılı bir baskı rejiminin yaşandığı Abdülhamid devrinin son on beş yılında padişaha kaside sunmasını beklemek, Âkif’i tanımamak olur. Tasrih ettiğimiz bu on beş yıl, Âkif’in bildiğimiz ilk şiirini yazdığı 1892 yılından Meşrutiyet’in ilânına kadar geçen zamandır. Hatta Midhat Cemal’in anlattıklarına bakılırsa (Midhat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, 1939, s. 242-3) şâirimizin, hanedanın son üç padişahına karşı duyguları hiç de müspet değildir.

Bu mizacının dışında Âkif’in saraya karşı menfi tavrının, özellikle Abdülhamid aleyhtarı olmasının bir sebebinin de yetişme çağında karşılaştığı bir şahsiyette aramak gerekecektir. Bu zat, hayatından bahsederken adı geçen Fatih Merkez Rüştüyesi son sınıf talebesi iken Türkçe hocası olan Kadri Efendi’dir. Bütün hayatı boyunca daima hürmet ve minnetle yâd edeceği hocasını Mehmed Âkif şöyle tanıtmaktadır. “*Bu hocaların en mühimi, son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendi’dir. Hoca Kadri Efendi, Abdülhamid devrinin hürriyetperver şahsiyetlerindedir. O devirde evvelâ Mısır’a kaçtı. Orada Kânûn-ı Esâsî gazetesini çıkardı. Sonra Paris’e gitti. Paris’te Harb-i Umumî ortalarına kadar yaşadı. İlmen ve ahlâken çok yüksek bir zat. Aslen Herseklidir. İngiliz Kerim Efendi’den ve Hoca Tahsin Efendi’den okumuş, Arapçası, Acemcesi çok kuvvetli, Fransızca da öğrenmiş, Paris’te ilerletmişti. Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın bir nahiyesi bile tesir eder*” (Âkif’in, dostu Nevzat Ayas’a verdiği notlarından).

Bu ifadelerden Âkif’in Hoca Kadri Efendi’ye karşı duyduğu saygı ve hayranlığa beraber, onun da Âkif üzerindeki tesiri anlaşılacaktır.

Tam adı Mehmed Kadri Nâsib olan bu hoca efendinin bilinmeğe değer, fakat o nispette de karanlıkta kalmış maceralı bir hayatı vardı. 1860’da Bosna’da doğmuş, İstanbul’da tahsil görmüş. Bir müddet hocalık yaptıktan sonra istibdada ve Abdülhamid idaresine tahammül edemediğinden Mısır’a kaçmış. Bilahare bir jurnal üzerine

padişaha suikast ithamıyla Hüseyin Sîret'le beraber gıyapta idama mahkûm edilmiş. Mısır'da *Kânûn-ı Esâsî*'den başka *Havâtür* adlı bir gazete daha ve *İstinsaf* başlıklı bir de kitap neşretmiş. Mısır hidivinin çocuklarına hocalık yapmış. Jön-Türkler'le ilk ilişkileri burada başlamış. Daha sonra İttihad ve Terakki'nin Mısır'daki teşkilatının başına geçmiştir. Bu yıllarda *Meşveret* ve *Terakki*'deki yazıları büyük ilgi görmüş. İttihatçıların 1902'de Paris'te akdettikleri büyük kongreye de katılmış.

Hoca Kadri Efendi'nin komitacı tarafının yanında onu Mehmed Âkif'e yaklaştıran bir cephesi de bu kongreyle bariz bir durum kazanır. Kongre, Osmanlı Devleti tebaası olan gayrimüslim unsurlarla da işbirliği yapma kararı almıştır. Hoca Kadri Efendi, gayrimüslim unsurların, hürriyet için ve hasbi olarak değil, devleti yıkma gayesiyle hareket ettiklerini söyleyerek kararı protesto eden ve kongreyi terk eden birkaç kişi arasındadır. Bu hâdiseyi takiben Mısır'da da bir kısım İttihatçıların pozitivist görüşlerine karşı, cemiyetin İslâmî hizbini temsil etmiştir. 1908 inkılâbından bir müddet sonra İttihatçıların keyfi ve kanunsuz hareketlerine karşı çıkan hoca, 1918'de Paris'te ölmüştür.

İttihad ve Terakki'nin mühim simalarından Ahmet Bedevî Kuran, onun hakkında, "*Herkesin hürmet ettiği çok temiz bir münekkitti. Cemiyet erkânını yakinen tanıyor, onları ilim, irfan ve zekâ itibariyle tartıyor, merhametsizce tenkitlerde bulunuyordu*" der. (*Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, 1959, s. 530) Onu, Paris'te yakından tanımış olan Yahyâ Kemal de namuskâr, merdümگیرiz, seciye- li ve muhterem bir zat olarak tanıttuktan sonra Paris'te fakirâne bir hayat sürdürdüğünü de ilâve eder. (*Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, 1973, s. 184).

Gerek karakteri, gerekse taşıdığı siyasî fikirleri itibariyle Hoca Kadri Efendi'ye çok benzeyen Âkif'in, onun tesiri altında kalmış olması tabiidir. Yalnız şâirimizin Jön-Türkler'in faaliyetlerine katıldığı hakkında bilgimiz yoktur. Hatta başlangıçta İttihatçılarla da bir ilişkisi olmamıştır.

1908 Meşrutiyetinin hemen haftasında hoca sınıfından birkaç kişiyle beraber Mehmed Âkif'e de İttihad ve Terakki'ye girmesi teklif edilir. Aracılığı, cemiyete daha önce girmiş olan ve Âkif'in can ciğer dostları arasına girecek Fatih (Gökmen) Hoca yapmaktadır. Fakat İttihad ve Terakki'ye girmek için kayıtsız şartsız itaat edileceğini, verilen emre ihanet hâlinde ölüme kadar varan cezaları peşin kabul eden bir yemin sûretinin okunması gerektiğini öğrenince Âkif buna karşı çıkar: "*Ben böyle yemin edemem. Kayıtsız şartsız cemiyete teslim olamam. Umumi merkezin iyi olan, maruf olan emirlerine itaat edeceğime söz veririm, fakat fena olan, memlekete zararlı olan emirlere riayet edemem.*" der. O zamana kadar teşkilata karşı böyle bir muhalefet olmadığından, beklenmeyen ve orada bulunanları şaşırtan bu çıkışı üzerine yemin metni, sırf Âkif için değiştirilir. Bu değişik yeminle Âkif, İttihatçı olur. Fakat onun İttihatçılığı, diğerleri gibi menfaatlara ve komitacı oyunlarına bulaşmayacaktır. Mehmed Âkif'in İttihad ve Terakki üyeliği, cemiyetin Şehzâdebaşı'ndaki İlmiye Mahfeli'nde verdiği Arap Edebiyatı derslerinden ibaret kalacaktır. Nitekim İttihatçıların bir müddet sonra bir baskı ve zulüm teşkilatı hâline gelmeleriyle bu dersleri de bırakarak onlardan tamamıyla kopar.

Doğrudan doğruya saray ve Osmanlı hanedanı aleyhinde olmayan ve bu vasfıyla Jön-Türkler'den ayrılan Âkif'in, mizacına ve kısmen çevresine bağladığımız bu karakteri, *Safahat*'ına daha açık bir sûrette aksetmiştir. Şurasını da belirtmek gerekir ki *Safahat*, ilk devir Osmanlı hükümdarları için saygı ve rahmet ifadeleriyle doludur. O, devletin bahtiyar asırlarındaki gücünü kaybetmiş, idarede acze düşmüş devlet büyüklerini sevmez. Meselâ *Âsım*'da Ertuğrul Gazi ve Süleyman Paşa ile beraber dört Osmanlı hükümdarını tebci ederek anarken, şimdi onların yerini dolduracak, memlekette sahip çıkacak birinin bulunmadığını da açıkça ifade eder:

«*Bu diyârın hani sahipleri?*» dersin, cinler,
«*Hani sâhipleri?*» der karşıdaki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsın, ne elîm!

Bülbül şiirinde, Bursa'nın işgaliyle hakarete uğrayan Osmanlı, Orhan ve Yıldırım'ın kabirlerindeki ıstırapları dile getirilir. *Hakkın Sesleri*'nde Birinci Murad, *âh-ı şehid*'dir. *Fatih Kürsüsünde*, Balkan Harbi facialarından rûhları muazzeb olan yine Yıldırım ve Murad'dır. İki şiirinde Kanunî, sadece Süleymaniye Camii'nin bânisi olarak geçer. Selimiye Camii vesilesiyle de "Selim-i mağfûr"un adı zikredilir. Sayı ile ifade edilecek olursa her biri rahmet ve minnetle anmak sûretiyle Yıldırım'ın beş, Yavuz ve I. Murad'ın üç, Osman, Orhan ve Kanunî'nin ikişer, Fatih ve II. Selim'in de birer defa adı geçmektedir. Yine bir defa adı zikredilen Abdülmecid'den biraz sonra bahsedeceğiz.

Âkif'in baştan beri sevmediği ve aleyhinde bulunduğunu belirttiğimiz II. Abdülhamid, isim olarak *Safahat*'ta üçü de *Âsım*'da olmak üzere üç defa geçer. Konu ile ilgili olarak *Âsım*'da anlatılan hikâye şöyledir: Hakkında padişaha jurnal verilmiş olan Köse İmam kış ortasında Trabzon'a sürülmüştür. Hoca Mandal diye maruf Of lu bir hoca da beraber sürgüne gidecektir. İşin mahiyetini bilen Trabzon'un babacan valisi Kadri Bey (*Büyük Türk Lüğati* müellifi Hüseyin Kâzım Bey'in babası) bunları yanına alır, iltifatta bulunur. Konuşma, Mandal Hocanın niçin sürgün edildiğine intikal edince, hoca Abdülhamid'i kastedip "*Gidip zâlimi ikaz edeyim*" diyerek Yıldız Camii'ne gittiğini, Sultanın kadınlar gibi kafes arkasına saklandığını, o namaz kılsın diye kırk-elli bin askerın namazsız kaldığını anlatır. Bunu görünce padişaha doğru "*bir kabahatin var ki saklantıyorsun*" diye bağırın hoca da tevkif edilerek sürülmüştür. Hikâyenin burasında, Mehmed Âkif'i temsil eden Hoca zâde şunları ilave eder:

– *İşte gördün ya, Hocam millet için lâzım olan,*
Hoca Mandal'daki iman gibi sağlam iman
Titretirsın yine dünyayı emin ol, tir tir;
Hele sen Şark'a o imanda beş on sîne getir.

Padişahın adı zikredilmemekle beraber, Âkif'in Abdülhamid hakkındaki manzumeleri bundan ibaret değildir. *İlk Safahat*'ta **İstabbâd** başlığını taşıyan şiir, adından anlaşılacağı üzere Abdülhamid devrini canlandırır. Hafiyeler, “köpek sürür gibi” yerlerde sürüklenen insanlar, kadınlara, çocuklara hakaretler, dövmeler ve bu trajik tablonun figüranlarını, detaylarını oluşturur.

Gerek bu **İstibdâd** şiiri, gerekse onun devamı intibainı veren **Hürriyet**, bütün Osmanlılar gibi hürriyeti büyük bir memnuniyetle karşılamının mahsulü olan manzumelerdir.

Mehmed Âkif'in, İttihatçılardan beklediğini bulamadığı gibi daha beter bir zulüm idaresiyle karşılaşmış onlarla bir yol ayrımına geldiğini yukarıda söyledik. Bu macerayı da Türkistanlı gezgin Abdürreşid İbrahim'in ağzından yazdığı *Süleymaniye Kürsüsünde* anlatır. Gezgin vaiz, Meşrutiyet'ten evvel bir ara İstanbul'a gelmiştir. O zaman padişahla beraber bütün saray çevresinin ve bütün idarenin, din adamlarına varıncaya kadar ihmal, suiistimal, tembellik ve adamsendecilik içinde olduğunu görmüştür. Bu şartlar altında Osmanlı aydınını uyandıramayacağına kâni olan vaiz, hemen bütün İslâm dünyasını dolaşır. Hindistan'a vardığı zaman Türkiye'de Meşrutiyet'in ilan edildiğini âdeta inanamayarak işitir. Bu sevinçle ve heyecanla İstanbul'a döner. O zaman eskisinden daha beter bir durumla karşılaşır. Bütün eskiden mevcut olanlara şimdi bir de otoritesizlik eklenmiştir.

İttihatçıların yaptıklarını görünce, Abdülhamid devri bundan daha iyi idi diyenler olmuştur. Âkif, bu dönüşü yapmaz. Onun istibdad devrinde istediği hürriyettir, adalettir. Bunların gerçekleştiğini göremezse, gerçekleştirmeyenleri tenkit edecektir. Fakat daima müstebidin karşısında olacaktır. Abdürreşid İbrahim Efendi'nin teşhisi şöyledir:

– *Niye hürriyet için sürgüne gittindi?*

diye sorunca, İmam şu cevabı verir:

– *Evet.*

Gittim ammâ bu değil beklediğim hürriyyet.

Zâten ilân edilirken işi çakmıştım ya...

Çatlasan hayra yorulmazdı o miskin rü'ya!

Ne herifler, ne kılıklar, ne nutuklardı, düşün!

Birçokları için hürriyet bir ağız alışkanlığı, bir moda sloganıydı. Fakat Âkif için böyle değildi. O, içinde yaşattığı ideal bir hürriyet rejimine inanıyordu. Zulmetmeyen, tebaasına baba olan, adil bir idarenin vereceği hürriyete. Bu örneklerde gösterdiğimiz Abdülhamid ve rejiminin aleyhindeki mısralarının dışında, daha birçok şiirinde bazen sembolik ifadelerle müstebit idarecilere isyan eder. **Tehvid yahut Fer-yâd** gibi itikadî meselelerin felsefî bir derinliğe indiği şiirlerinde bile:

Bir şahsa esir olmayı bir koskoca millet,

Mekrinle mi, yâ Rab, sanyor kendine devlet?

der. **Acem Şahi**'nda, şah sembolü arkasında bütün tiranlar ifade edilmiştir. **Kocakarı ile Ömer** hikâyesinde, halifeyi halkını düşünmemekle suçlayan kadının sözlerindeki:

*Ömer der kim! Benim ondan kerîm adamdı babam,
Ölür de yüzüsu dökmem sizin halîfenize!...*

cümleleri de, gerçekte Âkif'in bütün idarecilere ihtarıdır. **Dirvâs**'ta, halife Hişâm'a söylenen:

*Nerden buldun bu ihtîşâmı?
Halkın mı? senin mi? Hâlık'ın mı?*

suçlamalarında da aynı davranış tarzı vardır.

Konuyu, Âkif'in Abdülmecid devrinde geçen bir vak'ayı hikâye etmesiyle bağlayalım. *Safahat*'ın yedinci cildi olan ve Mısır'da tamamlanan *Gölgeler*'de Âkif, önceki devirlerine göre daha bedbindir. O eski mücadelecîği kalmamıştır. Görmeyi arzu ettiği iki hedefi vardı. Biri, vatanın düşmandan kurtulmasıydı. Bu uğurda rahatını, maaşını, ailesini, İstanbul'u terk etmiş, fiilen Millî Mücadele hareketine katılmıştı. İkinci hedefi ise İslâm idealinin gerçekleşmesi idi. İslâm'ın ayakta kalan son kalesi olarak Türkiye'yi biliyor, Türkiye'nin kurtulmasıyla da büyük İslâm idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu. Birinci hedefin gerçekleşmesi onu bahtiyar etmişti. Fakat ikinci hedefi arzu ettiği noktaya erişemeyince bedbaht oldu. İhtiyarî bir sürgün gibi kendisini vatanından uzak yaşamaya mahkûm etmişti. Gurbet, ailesinden uzak kalış, hastalık, yaşlılık ve maddi sıkıntılar onu daha mistik ve münzevi yapmıştır. *Gölgeler*'deki şiirler bu sebeple önceki *Safahat*'lardan farklıdır. Bahsimizi ilgilendiren **Hüsâm Efendi Hoca** şiiri de bu hâlet-i ruhiye ile yazılmıştır. Bunda, sanki hayati boyunca saraya karşı oluşunun bir muhasebesini yapar.

Abdülmecid devri mesnevihanlarından olan Hüsâm Efendi'nin şöhretini padişah, yakınlarından işitmiş, onunla sohbet etmek için haber göndererek sarayına çağırtmıştır. Hüsâm Efendi çeşitli bahaneler bularak özür dilemiş. Aradan epey zaman geçtikten sonra bir gün yolu Beşiktaş tarafına düşmüş. Padişaha haber vermişler; hemen çağırtdın, demiş. Üçer beşer yaverler hocaya yetişip hazır bu kadar yakındayken:

*Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, rica ederiz...*

demişler. O zaman Hüsâm Efendi şu cevabı vermiş:

*Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndün mü, yandığım gündür.*

Altın lalenin boynunda tasma olmasına tahammül edemeyen Mehmed Âkif'in saraydan uzak kalmayı tercih etmesi kadar tabii ne olabilirdi? Âkif'in saray karşısındaki bu davranışı, zaman zaman bilhassa bazı şahsiyetler hakkında çok sert bir reak-

siyon görüşünde olsa da, çok defa mizacının tezahüründen başka bir şey değildir. Karakterinde mevcut olan istiğna, bazen geçimini tehlikeye sokacak derecede menfaatten uzak durmak, onu hemen daima “devletlü”lerden de uzaklaştırmıştır. Onun siya-sî hayatında, İttihad ve Terakki’nin dışındaki tecrübeleri de fazla farklı değildir. Girip çıktığı diğer teşekküllerde de hep cemaate hizmeti esas almış, orada kendisi için hasis bir menfaat şaibesi sezdiği anda güvültü etmeden çekilmiştir.

Mehmed Âkif’in dâhil olduğunu bildiğimiz diğer bir teşekkül de “Teşkilât-ı Mahsûsa”dır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Harbiye Nezareti’ne bağlı olarak kurulan bu gizli teşkilat, devletin mukadderatı ile ilgili çok önemli faaliyetler icra etmiştir. Âkif, bilgisi, kültürü, konuşması ve şiirlerindeki nüfuz edici tesiri, bilhassa karakterindeki güvenilirliğiyle bu teşkilatta vazife almaya çağırılmıştır. Onun bu teşkilattaki hizmetleri, sağlığında hemen hiç bilinmemekte idi. Resmî biyografisinde de bundan bahis yoktur. Ancak ölümünden sonra, yakın yıllarda, aynı teşkilatta görev almış olanların hâtıralarındaki açıklamalarla bu faaliyetleri kısmen öğrenilmiştir. (Kuşçubaşı Eşref Albatı’nın Cemal Kutay tarafından neşredilen çeşitli hâtıra yazıları.) Âkif’in bu teşkilatta yaptığını bildiğimiz iki mühim vazifeden biri, Almanya’da İngilizlerden alınan esirlerin kamplarını gezerek bunlar arasında bulunan Müslüman esirlere harbin gerçek yüzünü anlatmak ve kime karşı savaştıklarının şuurunu vermektir. Âkif bu görevini, Çanakkale muhaberele sırasında Berlin’e yaptığı bir seyahatle gerçekleştirdi. “*Berlin Hâtıraları*” şiiri, onu ithaf ettiği vatanperver bir Osmanlı subayı olan Ömer Lütfi Bey’i tanınması, Çanakkale Savaşları hakkındaki endişe ve ümitlerinin hikâyesi bu seyahatin mahsulü olmuştur. Teşkilât-ı Mahsûsa’nın Âkif’e verdiği ikinci görev, İngilizlerin kıskırtmasıyla Osmanlı Devleti’ne isyan eden Arap kabilelerine mukabil, devlete bağlı kabilelerin desteğini sağlamaktır. Berlin’den hemen dönüşte Arabistan seyahatine çıktı. Çöl yoluyla Necid’e kadar gitti. Arap kabilelerini dolaştı. Bazı kabile şeyhlerinin ve emîrlerinin desteğini temin etti. Buradan da Mekke Emîri Şerif Ali Haydar Paşa’ya ithaf ettiği “*Necid Çöllerinden Medine’ye*” adlı manzumesiyle döndü. Çanakkale zaferinin kazanıldığı müjdesini de bu yolculuğu sırasında bir tren istasyonuna ulaşan telgraf haberinden öğrendi.

Âkif’in hayatı bahsinde belirttiğimiz “Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiye” adlı, Şeyhülislâmlığa bağlı teşkilatın kurulması bu sıralara rastlar. Mehmed Âkif, önce üye olmayarak teşkilatın başkâtibi sıfatıyla toplantılara katıldı. 1920 Şubatında üyeliği de seçildi. Fakat artık yer yer işgale uğrayan memleketi kurtarmak için bilfiil ve silahla mücadele gerekiyordu. Âkif, Berlin’den Çanakkale’de savaşanlara şöyle seslenmişti.

*Hudâ rızası için ey mücâhidîn-i kirâm!
Sebâtı kesmeyiniz, çünkü sâde sizde ümid;
Dönerseniz ebediyyen söner gider tevhîd.*

Dârü’l-Hikmet’l-İslâmiye’deyken Âkif’in gönlü bir önce Anadolu’ya gitmek için tutuşuyordu. Âkif’in mücahidîn-i kirâm dediği yiğit savaşçılar, genç zabitler, paşalar, kumandanlar, aylardır Anadolu’ya akıyor. Kuvâ-yi Milliye’ye katılıyorlardı.